

විවිධ විෂයයන්ට අයත් ග්‍රන්ථ බිහිවීමෙන් සංස්කෘත සාහිත්‍යය තරම් පැතිරීගිය අන්‍ය සාහිත්‍යයක් පෙරදිග නැතැයි කිවහැකි ය. වෛද්‍ය, ජ්‍යොතිෂ, ගණිත, දර්ශන, න්‍යාය, ඡන්දස්, අලංකාර, අර්ථ ශාස්ත්‍ර, කාම ශාස්ත්‍ර ආදී සෑම විෂයයක් ගැනම සංස්කෘතයෙන් ලියවුණු පොත් අතරට ගබ්දලක්ෂණාත්මක දර්ශනාත්මක කාව්‍යාත්මක වූ බෞද්ධ කෘති ද එක්වීමෙන් එය තව තවත් පුළුල් වීමටත් විවිධත්වයක් ගැනීමටත් හේතු වී ය.

බෞද්ධ සංස්කෘත යනු බෞද්ධයන් විසින් සංස්කෘතයෙන් ලියන ලද ඒ ඒ විෂය පිළිබඳ ග්‍රන්ථයන්ට ව්‍යවහාර කළහැකි නාමය යි. බෞද්ධ සංස්කෘතය පිළිබඳ විමසීමේදී පළමුවෙන්ම බුද්ධාගම හා සංස්කෘත භාෂාව අතර වූ සම්බන්ධය විමසා බැලිය යුතු ය. එහිදී නැගෙන ප්‍රශ්නයක් නම් බුද්ධ කාලය වනවිට ශිෂ්ට ජනතාවගේ භාෂාව මෙන් ම දර්ශනික අදහස් ප්‍රකාශකිරීමේ ප්‍රබල ශක්තියක් තිබූ සංස්කෘතය බුදුරදුන් තම දර්ශනය ප්‍රකාශකිරීම සඳහා යොදනො ගත්තේ ඇයිද? යන්න යි. ශිෂ්ට අයගේ භාෂාව වූ සංස්කෘතය විකදෙනකුත් විසින් පමණක් භාවිත කරන ලද අතර බුදුරදුන් තම පරමාර්ථයට අනිශ්චිත උචිත වූ මහාජන භාෂාවක් වූ පාළිය ඊට යොදා ගැනීම සුදුසු යයි කල්පනා කිරීම හේතුව ලෙස විචාරකයෝ දක්වති. වත්මන්හි ඉංග්‍රීසිය මෙන් එකළ පාළිය අන්තර්දේශීය භාෂාවක් බවත් බුදුරදුන් ව්‍යවහාර කිරීමෙන්

පසුව දර්ශනික අදහස් පළකිරීමට සරල බවක් ඇතිවූණ බවත් දක්වන “වින්ඩිෂ්” නම් විචාරකයාගේ ප්‍රකාශයෙන් එය තව දුරටත් ස්ථිර වේ.

වුල්ලවග්ගයේ දැක්වෙන පරිදි භික්ෂුන් වහන්සේලා දෙනමක් බුදුරදුන් වෙත ගොස් බුද්ධධර්මය වෛදික සංස්කෘතයට නැගීමට (ඡන්දසො ආරොපෙනුං) අවසර ඉල්ලීමෙන් පෙනෙන්නේ බුදුරදුන් ධර්මාන කාලයේද බුද්ධධර්මය සංස්කෘතයෙන් දේශනාකිරීමට සුදුනම් වූ පිරිසක් සිටි බවයි. බුද්ධ ධර්මය වෛදික සංස්කෘතයට නො නගන ලෙස වදළ බුදුහු තමාගේම භාෂාවෙන් (සකාය නිරුත්තියා) බුද්ධ වචනය ඉගෙනීම අනු දත්හ. තත්කාලීන සමාජයේ දෘෂ්ටි ජාලාව කින් බැඳීසිටියවුන්ට බුද්ධධර්මයේ දර්ශනික වචන අන්බසකට පෙරලුවට අර්ථ විපයභීසියක් වියහැකි නිසා අවසර නුදුන් බව සිතිය හැකිය. එහෙත් බුද්ධ වචනය සංස්කෘතයට නැගීමේ කාර්යය බුද්ධ පරිනිර්වාණයෙන් පසු වැඩිකල් නො යාදී ම ඇරඹුණ බව පෙනේ. මුලදී ජෛන හා බෞද්ධ සාහිත්‍යයන් දෙකේම සංස්කෘතය ප්‍රතික්ෂේප වූ අතර අවසන්හි ම සංස්කෘතය දිනුවුවත් ඒ අනුව පළමුව බෞද්ධයන්ගෙන්ද දෙවනුව ජෛන යන්ගෙන්ද සංස්කෘතයට විශාල සේවයක් සිදු වූ බවත් “බෙරිබෙලිකින්” සඳහන් කරයි.¹

මාගධී ත්‍රිපිටකයක්විද?

සංස්කෘතයෙන් බෞද්ධග්‍රන්ථයන් රචනය කරන්නට ඇත්තේ කවර කලකසිට දැයි ස්ථිර ව සඳහන් කිරීම අපහසු ය. පැහැදිලි කාරණය ලෙස විචාරකයන් දක්වන්නේ මූලසර්වාස්තිවාදීන් ඔවුන් ගේ ආරම්භයෙහි මුල් අවධියේ සිට ම ස්වකීය සම්ප්‍රදායයෙහි භාෂාව වශයෙන් සංස්කෘතය උපයෝගී කරගත් බව ය. ථෙරවාද-මහායාන යන මුඛ්‍යභෙදය පහළවීමට පෙරදීම සංස්කෘතයෙන් බෞද්ධ ග්‍රන්ථ රචනය කිරීම ආරම්භ වී ඇති බව විචාරකයන්ගේ කල්පනාව යි. සර්වාස්තිවාදීන්ගේ ත්‍රිපිටකයට අයත් බොහෝ කොටස්වලින් පෙනෙන්නේ ඒවා පාළි ත්‍රිපිටකයෙන් සකස් කරගෙන ඇති බව ය. “චන්ථර් නිචස්” සිල්වන්ලෙව්” “මැක්ස්මුලර්” ආදී පඬිවරුන්ගේ මතය නම් දැනට අවිද්‍යාමාන මාගධී ත්‍රිපිටකයෙන් පාළි ත්‍රිපිටකයත් සංස්කෘත ත්‍රිපිටකයත් සකස්කරගෙන ඇති බව ය.

බෞද්ධ සංස්කෘතයට අයත් ආදිකෘති වශයෙන් සැලකෙන ත්‍රිපිටකය, මහාවස්තු, ලලිත විස්තර යනාදි ග්‍රන්ථ සම්පාදිතවූයේ කවරකු විසින් කුමන අවධියෙහිදැයි තීරණය කළ නො හැකි ය. ශතවර්ෂ ගණනක් තුළ වැඩෙමින් හා වෙනස්වෙමින් පැවැති සාහිත්‍ය කොටස් රාශියක් ගොනු කිරීමෙන් මේවා නිපදවා ඇති බව සැලකේ. මේ බෞද්ධ කෘතිවල කාලනිෂ්ඨ සම්පූර්ණයෙන්ම අවිනිශ්චිත වුවද සාමාන්‍යයෙන් ක්‍රි: පූ: 3 වන සියවසට අයත් කිරීමට විචාරකයෝ කැමති වෙත්. මූල සර්වාස්තිවාදීන්ගේ ත්‍රිපිටකයට අයත් සංස්කෘත ග්‍රන්ථ සමහරක් තවම සොයා ගෙන නැත. එහෙත් අනෙකුත් නිකායයන් සතු ත්‍රිපිටකයෙක් තිබුණේද යන්න පවා නොදන හැකි ය. බුද්ධවචනය විනය, සූත්‍ර, අභිධම්ම වශයෙන් අංශතුනකට බෙදීම පාළිත්‍රිපිටකය මෙන්ම මේ සංස්කෘත

ත්‍රිපිටකයටද සාධාරණ වන අතර ඒ ත්‍රිපිටකයන් අතර වෙනස්කම් බහුල බව ද අමතක නො කළ යුත්තකි.

බුද්ධපරිනිර්වාණයෙන් පසු ඇතිවූ නිකායයන් අතරින් ථෙරවාදීහු පමණක් තම ත්‍රිපිටක ධර්මය ප්‍රථම සඬිගීතියෙහි සඬිගීත වූ ලෙසම පාළිභාෂාවෙන් ම ගෙන ආහ. තම තමන්ගේ මව්බස කුමක් වුවත් බුද්ධධර්මය බුද්ධ-දේශිත භාෂාව හැර අන්බසකින් තැබීමට ඔවුහු කැමති නො වූහ. එහෙත් ථෙරවාදයෙන් බිඳිගිය ප්‍රථමශාඛාව වන මහා-සංඝිකයෝ ද ඊට පසුව බෙදිගිය සර්වාස්තිවාදී නිකායිකයෝ ද ත්‍රිපිටකධර්මය ප්‍රාකෘත, සංස්කෘත ආදී භාෂාවන්ට පරිවර්තනය කොට භාවිතා කරන්නට පටන් ගත්හ. ඉන්දියානුක්‍රාන්තියෙන් එසේ රචිත සංස්කෘත ත්‍රිපිටකයක් අනෙකුත් බෞද්ධ සංස්කෘත ග්‍රන්ථත් අභාවයට පත්වන ලෙස ම නිශ්ශබ්ද වූහ. අශ්වසොෂ, නාගාර්ජුන, ධර්මකීර්ති ආදී බෞද්ධ පඬිවරුන් ගේ කෘතිවලට ටිකා, වණ්නා, ටිප්පණි කිසිවක්ද නො ලියුහෙයින් බොහෝ බෞද්ධ කෘති අභාවයට පත් විය.

කලක් තිස්සේ බොහෝ වෙහෙස වි කරන ලද පරීක්ෂණවලින් පසු සමහරු බෞද්ධ සංස්කෘත ග්‍රන්ථවල අත්පිට පත් සමහරක් සොයා ගන්නා ලද්දේ යුරෝපීය පඬිවරුන් විසිනි. ඔවුනතර “පී. පෙලියෝ” සර් ෂවුරල් ස්ටෙයින්” ඒ. ග්‍රැයින් වෙඩෙල්” වි. ඒ. ස්මිත්” “ඩබ්ලිව්. හෝයි, “මැක්ස් මුලර්” “ඇම්. චන්ථර්නිචස්” ආදීහු ප්‍රධාන වෙත්.

කෙසේ වුව ද ථෙරවාද - මහායාන දෙකොටසට ම අයත් උගතුන් විසින් රචනය කරනලද ග්‍රන්ථරාශියක් ඉතිරි වී තිබීම අහම්බෙන් සිදු වූවකැයි කිවයුතු තරම් ය. ලලිත විස්තරය, මහාවස්තු, සද්ධර්මපුණ්ඩරික, අවදනකල්පලතා, ලංකාවතාරසූත්‍ර, පද්‍යවූඩාමණි, ජාතකමාලා, සෞන්දර්‍යන්ද, බුද්ධචරිත, ගාරිපුත්‍ර ප්‍රකරණ, ආදිය ඉන්

සම්භවයකි. මේ හැර අභිධම්මකෝෂ, වජ්‍ර සූට්‍ර, මාධ්‍යමිකාවතාර ආදී කෘති රාශියක් මුලසංස්කෘතයෙන් ආරක්ෂා වී නැත. ඒවා ගැන දතහැකි ව ඇත්තේ පරිවර්තනවලිනි.

ලලිත විස්තරය මහායානිකයන්ගේ වෛ පුලාය සූත්‍රයෙකි. ඒවායේ විශේෂාංගයක් නම් පළමුකොට ගද්‍යපාඨයන් පසුව එයම පද්‍යයකිනුත් දක්වීමයි. මේ ලක්ෂණය පාළියේද විද්‍යාමාන වන්නකි. පුද්ගල ඵලවන සුදු තොරතුරුවලින් ගහණකොට බුද්ධ චරිතය ගෙනහැර පාන්නකි මෙම කෘතිය. බුද්ධචරිතය දීර්ඝකිරීමත් ආශ්චර්යවත් සිද්ධිවලින් පිරවීමත් ලලිත විස්තරයෙන් සිදුවී ඇත. “මහාවාර්ය කර්තෘගේ” මතය නම් මෙය මුලින් ප්‍රාකෘතයෙන් තිබී පසුව සංස්කෘතයට පෙරලා ගත් බව ය. එහි භාෂා විලාසය ඊට දෙස් දෙන බව ඔහුගේ අදහස යි.

මහාවස්තුවේද ප්‍රධාන වශයෙන් බුද්ධ චරිතය කියැවී ඇත. එහෙත් සංස්කෘත චීනය ග්‍රන්ථයක් ලෙසිනි මෙය ප්‍රසිද්ධිය ලබා ඇත්තේ. බෞද්ධ සංස්කෘතයේ ඉතා වැදගත් කෘතියක් ලෙස හැඳින්වෙන මෙය භික්ෂුයානිකයන්ට අයත් සංස්කෘත ග්‍රන්ථයක් ලෙස තවදුරටත් එහි අන්‍ය වැඩි වෙයි. ලලිත විස්තර, මහාවස්තු දෙකම මිශ්‍ර සංස්කෘත භාෂාවෙන් රචිත අතර භාෂාව පැරණි ස්වරූපයකට නැකම් කියයි. එසේම මේ පොත් දෙකේම ප්‍රාකෘත, සංස්කෘතයට හැරවීමටගත් උත්සාහයක ප්‍රතිඵල දක්නට ඇතිබව මහාවාර්ය කීත් කල්පනා කරයි.²

ආගමික අතින් මෙන්ම සාහිත්‍යයක අතින්ද ඉතා උසස් තැනක් ගන්නා කෘතියකි සද්ධර්මපුණ්ඩරික ය. ගද්‍ය-පද්‍ය දෙකින්ම මිශ්‍ර වී ඇති මෙහි භාෂාව ලෝකික සංස්කෘතයුගයේ ආදිකාලයට සමාන වුව ද මහාවස්තුවේ තරම් පැරණි නැති බව සසඳා බැලීමේදී පැහැදිලි වන්නකි. මහාවස්තුවටහා ලලිතවිස්තරයට වඩා ක්‍රමානුකූල බවක් මෙහි දක්නට ලැබෙන අතර මහායානික ඇදහීම්,

විශ්වාස, පුද්ගලිත් පිළිබඳ අවබෝධයක් ලබාගැනීමට උපකාරවන ග්‍රන්ථයක් වශයෙන් වැදගත් ය.

බෞද්ධ සංස්කෘත ගැන විමසීමේ දී එහි විශාල සාහිත්‍ය කොට්ඨාශයක් වන “අවදන” ද අමතක නො කළ හැකි ග්‍රන්ථ සමූහයෙකි. අවදන ගණයට අයත්වන කථාන්තර පාළි ජාතක අපදන කථාන්තරවලට සමාන ය. අවදන සම්බන්ධ අතරින් දැනට සොයාගෙන ඇති ඉතාම පැරණි කෘතිය අවදන ශතකය යි. මෙය ක්‍රි: පූ: 2 ශතකයට අයත් යයි විශ්වාස කෙරේ. දිව්‍යාවදනය, අශෝකාවදනය, පද්මාවතී අවදනය, අවදනකල්පලතා යනු අනෙක් වැදගත් අවදන කෘති කීපයෙකි. පාළි ජාතකකථාමෙන් සංස්කෘත අවදනයෙන්ද ජනප්‍රිය භාවයෙන් උසස් තැනක් ගනී. මෙහි වැදගත්කම නම් ථෙරවාදයන් - මහායානයන් එකට සම්බන්ධකරන සාහිත්‍යයක් වීම යි.

සංස්කෘත කාව්‍යයේ ආරම්භකයෝ:-

බෞද්ධ සංස්කෘත ග්‍රන්ථාවලියකින් සංස්කෘත සාහිත්‍යයේ කාව්‍යයුගය ආරම්භ වීම විශේෂ වැදගත්කමකින් යුතු සිද්ධියෙකි. බෞද්ධ සංස්කෘත කාව්‍ය සාහිත්‍යයේ පමණක් නොව සංස්කෘත කාව්‍ය සාහිත්‍යයේත් ආරම්භකයා, බෞද්ධයකු වූ අශ්වසොෂ හිමි ය. බෞද්ධ කථාවස්තුවක් කියාපෑමට පළමුවරට සංස්කෘතභාෂාව භාවිත කළකවියා අශ්වසොෂපාදයන් වීම නිසා බෞද්ධ සංස්කෘත ග්‍රන්ථ රචනය කළ කර්තෘවරයන් අතර ප්‍රමුඛස්ථානයක් එතුමාට හිමි වේ.

අශ්වසොෂපාදයෝ කාලිදසයනට පසුව වූ සුභග්‍රී කියන හින්දු උගන්තු කාලිදස ප්‍රභාවය අශ්වසොෂකෘතිවල ඇතැයි පෙන්වීමට යත්න දරති. එහෙත් අශ්වසොෂ පාදයන් කාලිදසයනට පෙර විසූවකු බව පිළිගන්නා බොහෝ විචාරකයෝ අශ්වසොෂප්‍රභාවය කාලිදස කෘතිවල පිළිබිඹු වෙතැයි පවසති. අශ්වසොෂ කෘති කීපයක් සංස්කෘත කාව්‍යයෙහි පුරාණතම නිදර්ශන

හැටියට ආරක්ෂා වී තිබේ. සෞන්දර නන්ද, බුද්ධවර්ත, වජ්‍රසූවි, මහායාන ශ්‍රද්ධෝත්පාද සූත්‍ර, සූත්‍රාලංකාර, ශාරිපුත්‍රප්‍රකරණයැ යන ගත් එසේ ආරක්ෂා වී ඇති කෘති කීපය යි.

සෞන්දරනන්දය අශ්වසෝෂපාදයන් ගේ ප්‍රථමකෘතිය ලෙස සැලකේ. බෞද්ධ සාහිත්‍යයේ ප්‍රසිද්ධ සුන්දරී කුමරිය භානන්ද කුමරා පිළිබඳ කථා පුවත පදනම් කොට රචිත මෙය සර්ග දහ අටකින් යුක්ත මහා කාව්‍යයෙකි.

අශ්වසෝෂපාදයන් බුදුසමය ප්‍රචාරය කිරීම සඳහා සංස්කෘත කාව්‍ය භාෂාව යොද ගත්තේ විශේෂ පරමාර්ථයක් ඇතිව බව එම ග්‍රන්ථාවසානයේ එන ප්‍රකාශයෙන් හෙළි වෙයි.

ලෝකික සැපයට ලොල් මිනිසුන්ට උපක්‍රම මාර්ගයෙන් සත්‍යය අවබෝධ කර වීම එතුමා ගේ පරමාර්ථය වී ඇත.³ කාව්‍ය රස විදීමට පෙළඹී කාව්‍යය කියවන පාඨකයා එයින් උගන්වන සත්‍යය ද අවබෝධ කරගනිනැයි එතුමන් විශ්වාස කළ බව පෙනේ. “තිත්ත බෙහෙතක් මී පැණි හා මිශ්‍රකර පොවන්නාක් මෙනි” යි එතුමා උපමාවක් ද දක්වයි.

නාට්‍යයේ ආරම්භකයෝ ද බෞද්ධයෝයි:-

අශ්වසෝෂපාදයන්ගේ නාට්‍යග්‍රන්ථයවන ශාරිපුත්‍ර ප්‍රකරණය මෙතෙක් සොයා ගෙන ඇති නාටක අතර පැරණිම කෘතිය ලෙස සැලකේ. මෙහි ශාරිපුත්‍ර-මෞද්ගලයායන දෙදෙනාගේ බුද්ධාගම වැළඳ ගැනීම පිළිබඳ කථාප්‍රවාක්තිය විස්තර වෙයි. බුද්ධ වර්ත සෞන්දරනන්ද කාව්‍යයන්හි දක්නට ලැබෙන අශ්වසෝෂපාදයන්ගේ සරල භාෂා ශෛලිය මේ නාටකයේත් විද්‍යාමාන වෙයි. වෘත්ත යෙදීම, අංකවලට බෙදීම, ආදිය නිසා මෙය රචිත අවධියේ දියුණුනාටක-රීතියක් පැවතිබව විචාරක මතය යි.

ශ්‍රී හර්ෂගේ නාගානන්දය ද බෞද්ධ සංස්කෘත කෘතියක් ලෙස සැලකෙන්නකි. එහෙත් නියම බෞද්ධ ස්වරූපයක් ඇත්තේ අවසාන අංක දෙකේ ය. බුද්ධ ධර්මයේ උත්කර්ෂය දැක්වීමට මෙම කෘතිය රචිතබව කියැවේ.

බෞද්ධදර්ශනය හැදෑරීමේ දී අතිශයින් උපකාරවන, ප්‍රතිත්‍යසමුත්පාද, නිර්වාණ වැනි ගැඹුරු මාතෘකා තර්කානුකූලවිග්‍රහ-යන්ට භාජන කර ඇති කෘතිවලින් බෞද්ධ සංස්කෘතය පරිපෝෂිතය. මාධ්‍යමිකකාරිකා, සුභාල්ලෝබා, ප්‍රතිත්‍ය සමුත්පාදභාදය, පරමාච්ඡි සභ්තිය, ආර්ය ශාලිසත්මික සූත්‍රය, රත්නාවලිය, ආලම්බන පරික්ෂා යනු ඒවායින් කීපයෙකි. එසේම බෞද්ධත්‍යාය ශාස්ත්‍රය පිළිබඳව විග්‍රහව්‍යාවර්තනී, න්‍යායබින්දු, හෙතුබින්දු, වාදන්‍යාය, ප්‍රමාණවාර්තක, ප්‍රමාණවිනිශ්චය ආදී වැදගත් කෘති රාශියක්ම ලියැවී ඇත්තේ සංස්කෘතයෙනි.

මේ අනුව බෞද්ධ සංස්කෘත සාහිත්‍යය හා පාළිසාහිත්‍යය සසඳා බැලීමේදී පෙනෙන කරුණක් නම් බෞද්ධ සංස්කෘතයේ ඇති විවිධත්වය යි. පාළි සාහිත්‍යයේ, ත්‍රිපිටකය, අට්ඨකථා, ටිකා ආදිය හැරුණු විට ඇත්තේ කෘති ස්වල්පයෙකි. එහෙත් බෞද්ධ සංස්කෘතයේ දර්ශනික, න්‍යාය, නාට්‍ය මෙන් ම කාව්‍යමය වශයෙන් වටිනා කෘති රාශියක් දක්නට ඇත. බෞද්ධ සංස්කෘත ග්‍රන්ථ රචකයන් අතර දර්ශනික යන්, තාර්කිකයන්, න්‍යායවාදීන් මෙන්ම ප්‍රතිභාපුර්ණ කවියන් ද වශයෙන් විවිධ අංශවලට අයත් කතුවරු වූහ. එහෙයින් එම සාහිත්‍යය විවිධශේක්‍රයන් ඔස්සේ විහිදීගොස් අභිවර්ධනයට පත්විය. අශ්ව සෝෂ, නාගර්ජුන, දීපඛකර ශ්‍රීඥාන, ආර්ය දෙව, ධර්මකීර්ති, දිඛිනාග, වසුබන්ධු, ශාන්තිදෙව ආදී මහපඨිවරු බෞද්ධ සංස්කෘතය පොෂණයකළ ප්‍රධාන ග්‍රන්ථ කර්තෘවරුවෙති. ඔවුන්ගේ රචනා නිසා “බෞද්ධ සංස්කෘත” යයි ව්‍යවහාරකළහැකි කෘති සමූහයක් අද අපට හිමි වී තිබේ.

1. සංස්කෘත සාහිත්‍ය ඉතිහාසය (බී. කීත්) 18 පිටුව.
 2. සා: සා: ඉති: (බී. කීත්) 19 පිටුව.
 3. සෞන්දරනන්ද - 18 පරි: 63-64